

POLITYKA WŁADIMIRA PUTINA A KWESTIA ROSYJSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

Joanna KOT-WOJCIECHOWSKA

Uniwersytet Szczeciński

ABSTRACT

THE POLICY OF VLADIMIR PUTIN'S AND THE ISSUE OF RUSSIAN NATIONAL IDENTITY

The article deals with the issue of shaping the national identity in Russia after the collapse of the USSR. The author analyzes the significance of religious phenomena, and in particular Orthodox Christianity in the creation of new forms of collective identity.

KEYWORDS:

Russia, national identity, religion, Orthodox Christianity

Termin *tożsamość narodowa* jest przedmiotem badawczym dla wielu dyscyplin naukowych¹. Tożsamość pozwala na uporządkowanie zjawisk jednostek i zbiorowości społecznej. Pozwala wyróżnić cechy wspólne oraz różnice obecne w społeczeństwie. Czynniki, które biorą udział w kształtowaniu tożsamości narodowej mieszkańców, to między innymi przestrzeń geograficzna, kulturalna, historyczna, wyznaniowa czy etniczna. Tożsamość nie jest stałą wartością, ale jest wypadkową wielu czynników. Budowa tożsamości narodowej intensyfikuje się w momentach przełomowych dla historii danego kraju. W przypadku Federacji Rosyjskiej mamy do czynienia z problemem ustalenia tożsamości narodowej po upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Warto zauważyć, że rozpad ZSRR stanowił klęskę idei budowania człowieka radzieckiego. Kłopoty z odnalezieniem własnej tożsamości są naturalnym skutkiem nowego porządku światowego, w którym w skład obecnej Federacji Rosyjskiej wchodzi 32 republiki autonomiczne, obwody i rejony. Terytorium Rosji po rozpadzie państwa związkowego liczy ponad 17 mln km² powierzchni². Jak trafnie zauważył Wasilij Szczukin, „poczucie przestronności terytorium jest naturalnym składnikiem życia Rosjan”³. Rozległe terytorium państwa rosyjskiego stanowi przeszkodę w budowie narodowej tożsamości. Innymi problematycznymi czynnikami są wieloetniczność, wielokulturowość i wielowyznaniowość mieszkańców Rosji. Podziały społeczne doprowadziły do pojawienia się nastrojów nacjonalistycznych czy ksenofobicznych. Dodatkowo po rozpadzie świata radzieckiego społeczeństwo rosyjskie czuło nostalgię za dawnym systemem. Jak trafnie ocenił Jakub Potulski, „fragmentaryzacja ZSRR przekształciła jego terytorium z czynnika ładu w czynnik chaosu”⁴.

Z problemem próżni ideologicznej nie poradził sobie pierwszy prezydent Federacji Rosyjskiej Borys Jelcyn⁵.

Jego rządy są negatywnie oceniane wśród Rosjan. To czas kolejnej smuty rosyjskiej, okres „bezzrządu, nierządu, anarchii, korupcji, biedy milionów i bezprawnego, mafijnego bogacenia się co sprytniejszych jednostek”⁶. Rosyjski pisarz i publicysta Wiktor

¹ Zob. L. Dyczewski, R. Szwed, *Wstęp* [w:] *Odmiany tożsamości*, red. D. Wilk, Lublin 2010, s. 5.

² B. Pietrzko, *Rosja* [w:] M. Barański, *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Katowice 2004, s. 265.

³ W. Szczukin, *Dusza rosyjska* [w:] *Idee w Rosji*, red. A. de Lazari, Łódź 1999, s. 276.

⁴ J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 19.

⁵ Prezydent Borys Jelcyn sprawował swój urząd do 31.12.1999, w tym dniu podczas orędzia zrzekł się władzy, proponując na urząd prezydenta Władimira Władimirowicza Putina.

⁶ A. de Lazari, *Putinofilia i Putinofobia*, „Przeгляд” 2009, 13 września, <http://www.tygodnikprzeгляд.pl/putinofilia-putinofobia/> [dostęp: 29.10.2016].

Jerofiejew krytycznie ocenił czas transformacji i szukania tożsamości narodowej jako okres chaosu: „mało kto w Rosji żył – prawie wszyscy płakali”⁷. Borys Jelcyn wzywał do sformułowania rosyjskiej idei. Nie udało mu się ostatecznie określić tożsamości nowego kraju. W 1993 roku Jelcyn wydał dekret zatwierdzający godło rosyjskie w formie dwugłowego orła, jednak dopiero w grudniu 2000 roku, pod rządami Władimira Putina, parlament ostatecznie przyjął ustawę wskazującą dwugłowego orła jako godło Federacji Rosyjskiej⁸.

Kolejnym czynnikiem umożliwiającym społeczeństwu kreowanie własnej tożsamości jest hymn państwowy. Federacja Rosyjska, jako państwo powstałe po rozpadzie zimnowojennego świata, zatrzymała melodię hymnu kompozytora Michaiła Glinki bez tekstu. B. Jelcyn rozpiął konkurs dla mieszkańców Rosji w celu wyłonienia jak najlepszego tekstu do pieśni patriotycznej. Według ówczesnego wiceministra kultury Konstantina Szczerbakowa przedsięwzięcie nie udało się z dwóch przyczyn. Pierwsza dotyczyła melodii hymnu, która ograniczała zastosowanie długich sformułowań. Drugi problem był o wiele poważniejszy – niemożliwe okazało się ułożenie spójnej treści hymnu państwowego bez jasnej koncepcji państwa⁹. Komisja konkursowa zadecydowała, aby pozostawić melodię bez tekstu. Problem rozwiązał prezydent Władimir Putin. Dziennikarka Masha Gessen wspomina: „jesienią 2000 roku grupa rosyjskich olimpijczyków podczas spotkania z Putinem poskarżyła się na brak hymnu, który można by śpiewać. Twierdzili, że to odbiera im motywację do rywalizacji i pozbawia zwycięstwa głębi. Ich zdaniem stary hymn radziecki był pod tym względem znacznie lepszy”¹⁰. Melodia popularna w Związku Radzieckim powróciła w kolejnej wersji tekstowej. Wywołało to sprzeciw więźniów politycznych i opozycjonistów Kremla, którzy nie zgadzali się na powrót do ideologii radzieckiej. Julij Rybakow, dysydent polityczny, stwierdził: „spędziłem sześć lat w więzieniu, słuchając tej melodii. Trafiłem do więzienia, ponieważ walczyłem z reżimem, który go stworzył i który wysyłał ludzi do obozów i wykonywał egzekucje przy jego dźwiękach”¹¹. Mimo sprzeciwu organizacji pozarządowych wprowadzono nowy – stary hymn. Zabieg ten zyskał aprobatę wśród społeczeństwa, 77% Rosjan poparło przywrócenie radzieckiego hymnu¹². Zabieg ten uwidocznił problem współczesnych Rosjan, którzy szukając nowej tożsamości, wciąż żyli w świecie radzieckim.

7 W. Jerofiejew, *Encyklopedia duszy rosyjskiej*, Warszawa 2003, s. 12.

8 M. Gessen, *Putin. Człowiek bez twarzy*, Warszawa 2012, s. 184–185.

9 Zob. A. Żebrowska, *Niezłomny Hymn*, „Gazeta Wyborcza” 2002, 27 grudnia, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,1239309.html>, 29.10.2016.

10 M. Gessen, dz. cyt., s. 185–186.

11 Radio Echo Moskwy, 17.01.2001, <http://echo.msk.ru/programs/beseda/13380.phtml>, [dostęp: 28.10.2016].

12 M.H. van Herpen, *Putinizm. Powolny rozwój radykalnego reżimu prawnicowego w Rosji*, Gdańsk 2014, s. 68.

Władimir Putin został przedstawiony Rosjanom jako jedyny gwarant odbudowy silnej Rosji. Jego osoba stanowiła zagadkę dla sceny politycznej i naukowej – jak bowiem prawidłowo uchwycić, kim jest Władimir Władimirowicz? Ukraiński dziennikarz Witalij Portnikow określa W. Putina następująco: „odkryto w nim mądrość państwową, zdecydowanie, seksapil i urok osobisty. Zaczęto o nim kręcić filmy i pisać książki [...]. Pracownicy telewizji i intelektualiści przekonują, iż bez Putina nie można myśleć o stabilizacji w Rosji”¹³.

Już w 1999 roku Władimir Putin określił publicznie, co wpływa na tożsamość i idee świata rosyjskiego. Składają się na nią: patriotyzm, mocarstwowość, państwowotwórczość i solidarność społeczna¹⁴. We współczesnej Rosji toczy się pewna bitwa o pamięć, gdzie polityka historyczna jest kolejnym instrumentem budowania narodowej dumy i tożsamości. W okresie prezydentury Władimira Władimirowicza mamy do czynienia z coraz silniejszą sakralizacją polityki historycznej. Mit wojny i zwycięstwa związany jest z mesjanistyczną tezą i wyższością Rosji nad innymi narodami. Podczas spotkań Władimira Putina z historykami analizowane jest wprowadzanie zmian do rosyjskich podręczników celem jeszcze większej gloryfikacji narodu radzieckiego, afirmacji potęgi terytorialnej ZSRR czy podkreślenia szczególnych zasług polityków radzieckich w wyzwalaniu państw ościennych¹⁵. Dla mieszkańców Federacji druga wojna światowa zaczęła się nie we wrześniu 1939 roku, lecz 22 czerwca 1941 roku, z chwilą hitlerowskiej agresji na ZSRR, rozpoczynając tak zwaną Wielką Wojnę Ojczyźnianą. Bezprecedensowy rozmach, z jakim przygotowywane są kolejne obchody Dnia Zwycięstwa, świadczą o coraz większym gloryfikowaniu Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, co niewątpliwie zapełnia pustkę ideologiczną odczuwaną przez poszukujących tożsamości współczesnych Rosjan. Problem ten zauważa także były ambasador Rzeczypospolitej w Rosji i na Ukrainie, Stanisław Ciosek. Stwierdza on, że „zwycięstwo nad Hitlerem, nad Niemcami, buduje głęboko tożsamość Rosjan”¹⁶.

Kremlojscy politycy utożsamiają Rosję z odrębną cywilizacją i krajem o randze imperium. Mówienie o Rosji jako imperium nie jest w żaden sposób przypadkowe, posiada uzasadnienie w historii kraju. Podstawą narodu rosyjskiego jest mocarstwo o imperialnej tradycji¹⁷. W. Putin wielokrotnie odwoływał się do narodowej pamięci

¹³ W. Portnikow, *Big Father*, „Polityka” 2007, nr 47, s. 58.

¹⁴ A. de Lazari, *Tożsamość Rosjan po aneksji Krymu* [w:] *Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności*, red. T. Domański, Łódź 2016, s. 190.

¹⁵ Pierwsze spotkania prezydenta Putina z historykami miały miejsce w 2002 r. Zob. M. Ostrowska, *Znaczenie rosyjskiej polityki historycznej dla odbudowy statusu mocarstwowego państwa*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 1–2, t. 21, Warszawa 2010, s. 119–130.

¹⁶ <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-05-09/ciosek-zwyciestwo-nad-hitlerem-buduje-tozsamosc-rosjan/> [dostęp: 30.10.2016].

¹⁷ A. Wierzbicki, *Rosja. Etniczność i polityka*, t. 5, Warszawa 2011, s. 68.

o potęgę Rosji, dzięki czemu zyskiwał poparcie społeczeństwa. Ludność poszukiwała pewnej rekompensaty po rozpadzie ZSRR. Ciągłe podkreślanie wyjątkowości Rosji (szczególnie w opozycji do zglobalizowanego Zachodu) doprowadziło do wytworzenia projektów politycznych, które miałyby pomóc w kreowaniu tożsamości rosyjskiego społeczeństwa. Jednym z orędowników odbudowy imperium radzieckiego był Aleksander Dugin, który często głosił, że Rosjanie zasługują na specjalne traktowanie i przewożenie innym narodom. Proponował utworzenie imperium eurazjatyckiego, w którym to Moskwa będzie pełnić kluczową rolę. Jeszcze przed aneksją Krymu A. Dugin wzywał do odbicia państw dawnych republik radzieckich, szczególnie Ukrainy, która powinna wrócić do rosyjskiej zagrody¹⁸. Neoimperialna polityka odzyskiwania rosyjskich ziem spotkała się z dużą akceptacją społeczeństwa. Według badań Centrum Lewady przeprowadzonych w marcu 2016 roku 84% Rosjan jest zadowolonych z przyłączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej¹⁹. Aneksja Krymu to dla współczesnych Rosjan gwarant powrotu Rosji do tradycji wielkiego kraju. Międzynarodowe ustawodawstwo okazuje się mniej ważne od imperialnych aspiracji mieszkańców Rosji²⁰. Świadczy o tym także poparcie społeczne wobec polityki W. Putina. Według badań przeprowadzonych przez Centrum Lewady „w marcu 2013 roku Putin miał poparcie 63% Rosjan, w lutym 2014 – 69%, w marcu po aneksji Krymu – już 80%, w czerwcu – 86%, a w październiku – 88%”²¹.

W czasie rządów Władimira Putina zaczęła kształtować się w Rosji koncepcja rozszerzenia rozumienia świata rosyjskiego (*russkij mir*) niepodlegająca ograniczeniom przestrzennym Federacji. Pojęcie to charakteryzuje wszystkich etnicznych Rosjan, ludność zamieszkującą były republiki związkowe, społeczeństwo rosyjskojęzyczne oraz ludność identyfikującą się z rosyjską kulturą. Jednym z najważniejszych jego elementów jest język rosyjski, czynnik wykorzystywany przez władze Kremla do rozszerzania imperialnej polityki w byłych krajach ZSRR. W. Putin, wydając dekret prezydencki 21 czerwca 2007 roku, utworzył państwową fundację Russkij Mir. W dekrete wyraźnie podkreślił, rozszerzając pojęcie tożsamości Rosjan, że „russkij mir to nie tylko etniczni Rosjanie, lecz także obywatele Rosji i rodacy w krajach dalekiej i bliskiej zagranicy, emigranci i uchodźcy z Federacji Rosyjskiej, cudzoziemcy mówiący po rosyjsku oraz

¹⁸ W. Laquer, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Waszyngton 2008, s. 120.

¹⁹ Zob. <http://www.levada.ru/2016/04/07/krym-dva-goda-spustya-vnimanie-otsenki-sanktsii/> [dostęp: 30.10.2016].

²⁰ W jednym z pytań zwrócono się do Rosjan z prośbą o ocenę, czy zgadzają się z opinią Ukrainy i państw Zachodu, jakoby ingerencja Rosji na Ukrainie naruszyła powojenne/postsowieckie prawo i umowy międzynarodowe. Większość Rosjan odpowiedziało negatywnie – 55% że absolutnie nie.

²¹ Zob. <http://www.levada.ru/2014/12/24/dekabrskie-rejtingi-odobreniya-i-doveriya-4/> [dostęp: 30.10.2016].

uczający się tego języka, a także wszyscy ludzie, którzy w sposób szczerzy wykazują zainteresowanie Rosją i jej przyszłością”²². Zabieg ten pozwolił Rosjanom ingerować w politykę wewnętrzną państw byłego bloku radzieckiego.

Wspieranie diaspory w takich państwach, jak na przykład Estonia, doprowadziło do konfliktu rosyjsko-estońskiego w 2007 roku. W niepodległym państwie bałtyckim Estończycy stanowią około 60% mieszkańców, mniejszość rosyjska osiąga 30% ludności kraju²³. W północno-wschodnich miastach w Estonii Rosjanie stanowią 95% ludności, posiadając rozbudowane autonomiczne szkolnictwo w języku rosyjskim, nieskrępowaną możliwość rozwoju narodowej kultury i własną prawosławną strukturę wyznaniową²⁴. W kwietniu 2007 roku władze Tallina zdecydowały o demontażu radzieckiego pomnika żołnierza z brązu²⁵ w centrum miasta i przeniesieniu go na pobliski cmentarz. Demontaż pomnika spowodował gwałtowną reakcję Federacji Rosyjskiej. Mniejszość rosyjskojęzyczna rozpoczęła kilkudniowe manifestacje, atakowano estońskich polityków oraz państwowe budynki. W tym samym czasie w Estonii nastąpił atak cybernetyczny na najważniejsze strony internetowe państwa – strony prezydenta, rządu, banki i sieci szkół. Po międzynarodowym śledztwie ostatecznie ustalono miejsce, z którego wykonywano ataki – Moskwę. Rosyjska mniejszość żyjąca w Estonii jest dla władz Kremla doskonałym narzędziem pozwalającym ingerować Rosji w politykę wewnętrzną państw bliskiej zagranicy. Podobne zachowania miały miejsce podczas wojny rosyjsko-gruzyńskiej w 2008 roku czy podczas aneksji Krymu w 2014 roku.

Kolejnym czynnikiem jednoczącym społeczeństwo jest kwestia wyznania. Współczesna Rosja to państwo, w którym dużą rolę odgrywa religia. Odbudowa autorytetu rosyjskiej Cerkwi ma za zadania wypełnić ideologiczną pustkę obecną w kraju po upadku Związku Radzieckiego. Bliskie środowisko prezydenta – współpracownicy i osoby popierające politykę Putina – podkreślają wyjątkową rolę religii w odbudowie tożsamości Rosjan. Reżyser Nikita Michalkow określa to następująco: „istota Rosji opiera się na prawosławnym krzyżu, a on składa się z pionu władzy oraz poziomu

22 Strona internetowa fundacji Russkij Mir, dekret prezydenta Władimira Putina z 21.07.2007, <http://www.russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russian-world.php#1> [dostęp: 30.10.2016].

23 J. Darski, *Estonia: historia, współczesność, konflikty narodowe*, Warszawa 1995, s. 44–45.

24 Zob. J. Kozakiewicz, *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków 2003, s. 43.

25 Pomnik brązowego żołnierza został wzniesiony na placu w centrum Tallina w 1947 r. Był to jeden z nielicznych pomników symbolizujący ideologię radziecką w niepodległej Estonii. Dla Rosjan pomnik jest symbolem walki i zwycięstwa nad Niemcami. Natomiast dla Estończyków pomnik posiada podwójne znaczenie: czci poległych, którzy walczyli przeciwko hitlerowskiemu Niemcom, ale też – przypomina o okupacji Armii Czerwonej.

wolnej kultury i ekonomii”²⁶. Józef Kukułka przypisuje religii największe znaczenie w formowaniu tożsamości narodowej²⁷. Religia jako czynnik kształtowania tożsamości danej wspólnoty sprowadza się do idei wyznawania tych samych wartości, wierzeń czy uczestniczenia w rytuałach, co niewątpliwie generuje poczucie bliskości i solidarności²⁸. Współcześni Rosjanie widzą związek między Kremlm a Kościołem prawosławnym w wielu codziennych sytuacjach, na przykład przed wyjazdem rosyjskiej drużyny olimpijskiej do Vancouver patriarcha Cyryl pobłogosławił sportowców²⁹. Scena błogosławieństwa transmitowana była przez telewizję.

Coraz więcej Rosjan utożsamia się z religią prawosławną. W 1996 roku mieszkańcy Federacji Rosyjskiej określali swoje wyznanie jako prawosławne (46%) lub katolickie (9%), albo też deklarowali brak wiary (45%)³⁰. W 2008 roku już 71% respondentów określiło się mianem osób wyznania prawosławnego, podczas gdy w 2003 roku odsetek ten wynosił 59%³¹. Wzrost popularności religii prawosławnej wiąże się z dobrymi stosunkami pomiędzy duchownymi a władzą. Przedstawiciele Patriarchatu Moskiewskiego płynnie zgadzają się z polityką Kremla. W przypadku wolności człowieka i demokracji liberalnej z dużą rezerwą odnoszą się do zachodniego imperializmu. Negatywnie oceniają globalizację i sprzeciwiają się absolutyzacji wolności i praw człowieka³². Zachowanie duchownych ma ogromny wpływ na kształtowanie rosyjskiej tożsamości. Rosjanie identyfikują się z przedstawicielami prawosławia i z samą religią. Nie uczestniczą w rytuale odwiedzania Cerkwi i innych miejsc świętych. Wśród mieszkańców Federacji panuje duża dysproporcja pomiędzy parametrem własnej identyfikacji z prawosławiem a rytualnym udziałem w religii. Wydaje się, że jest to raczej kwestia silnej tożsamości Rosjan (tożsamości prawosławnej) niż religijności. Religia prawosławna staje się silnym czynnikiem państwowotwórczym. Deklarację przynależności do prawosławia Rosjanie traktują niczym deklarację patriotyzmu. Religia prawosławna, mimo wielowyznaniowej struktury narodu, jest stale wspierana przez Kreml. W 2005 roku zaczął działać prawosławny kanał telewizyjny Sojuz³³, dofinansowany przez władze samorządowe³⁴.

²⁶ G. Brzozowicz, *Jesteśmy na siebie skazani. Wywiad z Nikitą Michalkowem*, „Newsweek” 2008, nr 7, s. 24–25.

²⁷ Zob. J. Kukułka, *Pojmowanie i istota tożsamości narodowej pod koniec XX wieku* [w:] *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Bieleń, W.M. Góralski, Warszawa 1999, s. 11–20.

²⁸ A. Curanowicz, *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010, s. 16.

²⁹ M.H. van Herpen, dz. cyt., s. 197.

³⁰ J. Leoński, T. Rzepa, *Z zagadnień narodowościowych współczesnej Rosji* [w:] *Rozumieć Rosję. Tropy*, red. M. Figura, G. Kotlarski, Poznań 1997, s. 130.

³¹ C.J. Levy, *At Expense of All Others, Putin Picks a Church*, New York 2008, s. 42.

³² Zob. A. Curanowicz, dz. cyt., s. 36.

³³ Strona internetowa kanału telewizyjnego: <http://tv-soyuz.ru/>.

³⁴ Zob. A. Curanowicz, dz. cyt., s. 131.

Politykę tę kontynuował Dmitrij Miedwiediew. Po zaprzysiężeniu na prezydenta Federacji Rosyjskiej 7 maja 2008 roku wziął udział w uroczystej mszy, podczas której uzyskał błogosławieństwo patriarchy. D. Miedwiediew zapowiedział, że „stosunki szczególnego zaufania, które wiążą państwo i Cerkiew, zostaną zachowane i pogłębione dla dobra ojczyzny i ludzi w niej żyjących”³⁵.

W trakcie kampanii prezydenckiej w 2012 roku W. Putin wyraził jeszcze większą aprobatę wobec religii prawosławnej, stosując retorykę odwołującą się do wartości tradycji i rodziny. Trzecia prezydentura Władimira Władimirowicza³⁶ to zwrot do idei konserwatywnej. Powołując się na filozofię Nikołaja Bierdiajewa podczas orędzia do parlamentu, prezydent podkreślił znaczenie myśli konserwatywnej: „konserwatyzm nie tyle blokuje ruch do przodu i do góry, ile przeciwdziała osuwaniu się do tyłu i w dół, w chaotyczne ciemności, do stanu pierwotnego”³⁷. Skłaniając się do idei konserwatywnej, politycy Kremla negują zmiany zachodzące w państwach Europy Zachodniej czy w Stanach Zjednoczonych. Jest to związane z kultywowaniem mitu wroga – zglobalizowanego Zachodu, który odrzucił wartości tradycyjnej rodziny i szacunku do religii.

Retoryka Putina zyskuje aprobatę w społeczeństwie, gdzie ponad 70% Rosjan negatywnie ocenia Stany Zjednoczone, uważając je za państwo nieprzyjazne³⁸. Władimir Putin w wywiadzie przeprowadzonym przez telewizję Russia Today porównuje tożsamość Rosjan z tożsamością świata zachodniego: „podstawą amerykańskiej samoświadomości jest idea indywidualistyczna. Podstawą rosyjskiej — kolektywistyczna. [...] Nasza świadomość, świadomość człowieka rosyjskiego, podpowiada inne zadania. Coś duchowego. Coś związanego z Bogiem”³⁹.

Władimir Putin stale podkreśla odrębność Rosji od innych cywilizacji. Pojawiając się na scenie politycznej, wykorzystał ideologiczną pustkę powstałą po upadku ZSRR, sprawnie odczytując poczucie tęsknoty za dawnym imperium. Putin zajął pozycję ojca narodu, prezydenta i duchowego przywódcy społeczeństwa rosyjskiego. Jest utożsamiany z przezwyciężeniem kryzysu ekonomicznego, który miał miejsce w latach dziewięćdziesiątych. Łączy czasy carskiej Rosji i ZSRR ze współczesnością.

³⁵ Tamże, s. 135.

³⁶ Władimir Putin został wybrany po raz trzeci na urząd prezydenta Federacji Rosyjskiej 4 marca 2012 r. Zaprzysiężenie miało miejsce 7 maja 2012 r. Po zmianie konstytucji Federacji Władimir Putin pełni swoją funkcję co najmniej do 2018 r.

³⁷ Orędzie prezydenta Władimira Putina do Zgromadzenia Federalnego z dnia 12 grudnia 2013 r., <http://news.kremlin.ru/transcripts/19825> [dostęp: 30.10.2016].

³⁸ Zob. Centrum Lewady przeprowadziło badania stosunku Rosji do innych krajów w maju 2016 r., zob. <http://www.levada.ru/en/2016/06/10/russia-s-friends-and-enemies-2/> [dostęp: 29.10.2016].

³⁹ Wywiad w telewizji Russia Today dostępny jest na stronie internetowej prezydenta Rosji, <http://kremlin.ru/events/president/news/18319> [dostęp: 29.10.2016].

Wykorzystując język rosyjski jako środek konsolidujący społeczeństwo, ingeruje w politykę wewnętrzną państw sąsiednich. Doprowadził przy tym do rozwoju myśli nacjonalistycznej i rasistowskiej. Współczesna Rosja to pewien dualizm tożsamościowy – podział na świat cywilizacji europejskiej i azjatyckiej.

Prezydent starał się utrzymywać względną równowagę między wektorem zachodnim (głównie w aspekcie współpracy gospodarczej) a wschodnim. Sytuacja zmieniła się po aneksji Krymu. Postrzeganie Rosji jako oblężonej twierdzy i antyzachodnia polityka Kremla wykorzystywane są w celu legitymizowania autorytarnej polityki władz. Dla Rosjan jedynie silny prezydent zapewni rozwój. Naród rosyjski poparł imperialistyczną politykę Władimira Putina. Dla jego zwolenników Rosja znów jest wielka – rozdaje karty na arenie międzynarodowej. Niepełna tożsamość Rosjan stanowi przeszkodę w unormowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Interes zbiorowości wyraża się poprzez interes państwa. Federacja Rosyjska pragnie być tworem samoistnym i wyjątkowym. W praktyce dalej poszukuje swojej tożsamości i miejsca na świecie.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA PRZEDMIOTU:

- Curanowicz A., *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010;
- Darski J., *Estonia: historia, współczesność, konflikty narodowe*, Warszawa 1995;
- Dyczewski L., Szwed R., *Wstęp* [w:] *Odmiany tożsamości*, red. D. Wilk, Lublin 2010;
- Gessen M., *Putin. Człowiek bez twarzy*, Warszawa 2012;
- Herpen van M.H., *Powolny rozwój radykalnego reżimu prawicowego w Rosji*, Gdańsk 2014;
- Jerofiejew W., *Encyklopedia duszy rosyjskiej*, Warszawa 2003;
- Kozakiewicz J., *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków 2003;
- Kukulka J., *Pojmowanie i istota tożsamości narodowej pod koniec XX wieku* [w:] *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Bieleń, W. M. Góralski, Warszawa 1999;
- Laquer W., *Russian Eurasianizm: An Ideology of Empire*, Waszyngton 2008;
- Lazari de A., *Tożsamość Rosjan po aneksji Krymu* [w:] *Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności*, red. T. Domański, Łódź 2016;
- Leoński J., Rzepa T., *Z zagadnień narodowościowych współczesnej Rosji* [w:] *Rozumieć Rosję. Tropy*, red. M. Figura, G. Kotlarski, Poznań 1997;
- Levy C. J., *At Expense of All Others, Putin Picks a Church*, New York 2008;
- Pietrzko B., *Rosja* [w:] *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. M. Barański, Katowice 2004;
- Potulski J., *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010;
- Szczukin W., *Dusza rosyjska* [w:] *Idee w Rosji*, red. A. de Lazari, Łódź 1999;
- Wierzbicki A., *Rosja. Etniczność i polityka*, t. 5, Warszawa 2011.

CZASOPISMA:

- Portnikow W., *Big Father*, „Polityka” 2007, nr 47;
- Brzozowicz G., *Jesteśmy na siebie skazani. Wywiad z Nikitą Michalkowem*, „Newsweek” 2008, nr 7.

ŹRÓDŁA ELEKTRONICZNE:

- Lazari de A., *Pufinofilia i Putinofobia*, „Przegląd” 2009, 13 września, <http://www.tygodnikprzeglad.pl/putinofilia-putinofobia/> [dostęp: 29.10.2016];

Portal Polsat News, 09.05.2016, <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-05-09/ciosek-zwyciestwo-nad-hitlerem-buduje-tozsamosc-rosjan/> [dostęp: 30.10.2016];

Radio Echo Moskwy, 17.01.2001, <http://echo.msk.ru/programs/beseda/13380.phtml> [dostęp: 28.10.2016];

Żebrowska A., *Niezlomny Hymn*, „Gazeta Wyborcza” 2002, 27 grudnia, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,1239309.html> [dostęp: 29.10.2016];

Levada Centr, <http://www.levada.ru/>;

Strona internetowa prezydenta Federacji Rosyjskiej, <http://kremlin.ru/>;

Strona internetowa kanału telewizyjnego: <http://tv-soyuz.ru/>.